

คติความเชื่อของประชาชนในการสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช
People's Thought and Belief on Worshipping Buddha's Relics in
Nakhon Si Thammarat.

พระมหาประทีน ทองน้ำแก้ว¹, พระเทพวินยาภรณ์, พระครูปริยัติวุฒิตาตา
พระครูปลัดสุริยา อาภาโค, พระมหาเอกชัย จนทสิริ,
สันติ อุณจะนำ, ทิพมาศ เสวตวรโชติ

PhramahapratinThognamkaew, Phratenvinnayapon, Phrakrupariyatwuttitada,
Phrakrupaladsuriya Arpac, Phramahaekkachai Jhuntasiri,
Santi Aunjanam, Tippamas Sawetvorrachot
ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2558

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อของประชาชนในการสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช” นี้ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการของประชาชนในการสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช 2) เพื่อศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการะบูชา เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีวิจัยเอกสาร และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลโดยแยกแยะสิ่งที่ต่างกันและสัมพันธ์กันนำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้อง นำเสนอข้อมูลโดยแยกแยะประเด็นตามขอบเขตของเนื้อหา ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า

1) คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาผลจากการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนิกชนได้บูรณาการความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนาให้เข้ากับระบบความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นโดยคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนามีความคิดรวบยอดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฏจักรชีวิตในรูปของการเวียนว่ายตายเกิด ประติมากรรมยุคแรกของพุทธศาสนาได้แสดงถึงพัฒนาการของการบูชาภายหลังจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าแล้ว มีการสร้างสถูปสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ สถูปจึงกลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า .

¹ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกกราช

2) รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการะบูชาในพุทธศาสนาด้วยข้าวสัตตมณีสัตถ์ ก่อน คือ ขนมหวานที่ผสมด้วยน้ำผึ้งและน้ำอ้อย การบูชาด้วยการถวายที่ดินหรือสร้างอารามเป็นพุทธบูชา การบูชาด้วยการร่ายรำ ขับร้อง ถวายพวงมาลัยและถวายของหอม ในกรณีนี้ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว การบูชาด้วยการสร้างสถูปเจดีย์ หลังจากมีการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระบรมศาสดาแล้ว ก็ได้มีการสร้างสถูปเพื่อใช้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเพื่อไว้สำหรับสักการบูชาพระพุทธรูปเจ้าด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในยุคต้นๆ การสร้างสิ่งสักการะเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าจะไม่ทำเป็นรูปมนุษย์ แต่จะทำเป็นบัลลังก์วางเปล้า หรือรอยพระพุทธบาทการสักการบูชาด้วยการกระทำประทักษิณหรือการเดินเวียนขวาสี่ที่เคารพบูชา เช่น ต้นโพธิ์ หรือเจดีย์สถาน ครบ 3 รอบ การสักการบูชาด้วยการพนมมือไหว้ หมอบกราบ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งนั้น ๆ อย่างสูง เช่น ยกมือทั้งสองขึ้นประนมมือระหว่างอก และน้อมศีรษะลงเล็กน้อยเพื่อแสดงความเคารพต่อบุคคลหรือสถานที่ที่ควรเคารพการสักการบูชาด้วยการทำนุบำรุงด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น บริจาคทรัพย์สร้างวัด ซื่อที่ดินถวายพระพุทธศาสนา หรือการบูชาด้วยการบริจาคทรัพย์เพื่อบูรณะซ่อมแซมสถูปเจดีย์เป็นการทำนุบำรุงพระอาราม ส่วนรูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์การสร้างสถูปพระบรมธาตุเจดีย์เป็นการทำสักการบูชาแบบหนึ่งที่มีต่อการบูชาพระบรมสารีริกธาตุภายในพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชล้อมแม่ขันทังสี่มุม การถวายดอกไม้ธูปเทียนเป็น เครื่องสักการะบูชาพัฒนาการกลายเป็นประเพณีตักบาตรธูปเทียนซึ่งเป็นประเพณีที่คู่มาที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระบฏด้วยการกระทำประทักษิณพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งพัฒนาการกลายเป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ การยกมือทั้งสองข้างประนมหว่างอกหรือการให้การไหว้ด้วยการสวดมนต์ หรือด้านหนึ่งด้านใดของสถูปซึ่งพัฒนาการไปเป็นประเพณีสวดด้าน 3) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการะบูชา ด้วยผ้าพระบฏคนส่วนใหญ่ที่มาเชื่อว่า เป็นการบูชาพระบรมธาตุเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูทเวทิต่อพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วเป็นสิริมงคลกับครอบครัวและตนเอง การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทอง แก้ว แหวน เงิน ทองและแผ่นทองคำเปลวปัดองค์พระเจดีย์พระพุทธรูป เครื่องรางของขลังและ ด้วยถวายดอกไม้ธูปเทียนบริสุทธ์ต่าง ๆ ถวายธูปเครื่องหอมต่าง ๆ ได้รับการเคารพยกย่องว่า เกิดในชาติตระกูลสูง มีสง่าราศี ถวายทองคำ ทำให้ผิวพรรณงาม อามิสบูชาและปฏิบัติธรรมบูชาต้องอาศัยซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาจะมั่นคงอยู่ได้ แต่การบูชาด้วยอามิสบูชานั้นต้องทำด้วยพอดีและเหมาะสมและต้องเป็นไปด้วยเหตุและผล ส่วนการแสดงและปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ ล้วนแล้วเป็นการปฏิบัติบูชาต่อพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของตนเอง จะทำให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้าทั้งการงานของตนเองแต่คำปรารภนาสุดท้ายคือให้เข้าถึงพระนิพพาน

คำสำคัญ : คติความเชื่อ, ประชาชนในการสักการะบูชา , พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

ABSTRACT

The objectives of the research in “People’s Thought and Belief on Worshipping Buddha's Relics in Nakhon Si Thammarat” were 1) to study the form and the development in worshipping Phra Borammathat Chedi Nakhon Si Thammarat and 2) to study the beliefs in worshipping Phra Borammathat Chedi Nakhon Si Thammarat using worshipping tributes. Data were collected from documents and held in depth interviews. Data analysis was to identify the distinct and interrelated and checked for accuracy. Then the results were presented with method of descriptive analysis. Therefore, the conclusion was based on the fact most.

The research findings were the followings:

1) The results of Buddhism worshipping revealed that Buddhists had faith on local beliefs. A concept was based on the life cycle such as birth and death. Early sculpture of Buddhism showed the development of worship after the Buddha cremation ceremony. Building pagoda was for place the Buddha’s relics. Therefore, pagoda had become a symbol of the Buddha.

2) The form and development of the behavior worship with offerings in Buddhism with good rice that made of honey and molasses, the land to build temple, the dance, sing, garland and the fragrant appeared after the Buddha cremation of the Buddha’s body. Pagoda used for place the Buddha’s relics and kept for worship Buddha. In the early, the worship of a memorial of Buddha didn’t use any human image but used for the empty throne or Buddha’s footprint in order to show respect as walking clockwise three times around Bodhi tree and pagoda. Worshipping with pressing the hands together at the chest and forehead greets showed highly respect to the people and places. There were many ways of worshipping maintenance in Buddhism such as donating money and buying land to build temple and repairing pagoda. Also, the form and development of worshipping pagoda of placing Buddha’s relics was one of worshipping Phra Borommathat Chedi Nakhon Si Thammarat. Later, the development of worshipping flowers, incenses and candles became the tradition in Wat Phra Mahathat Woramahavihan. The development of worshipping monk cloth to Buddha’s relics pagoda showed respect

by walking clockwise three times also became to the tradition as well as the development praying a side of pagoda.

Key words : People's Thought, Belief on Worshipping , Buddha's Relics in Nakhon Si Thammarat

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนี้ มีผู้คนจากท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งในภาคใต้และภาคอื่น ๆ หลั่งไหลกันมานมัสการไม่ขาด โดยเฉพาะในงานเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหรืองานประเพณีต่าง ๆ ก็มีคนมาทำบุญกันมากมายอย่างแน่นขนัดเพื่อความเป็นสิริมงคล และความปลอดภัยแก่ชีวิต โดยวัดแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเป็นวัดที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชกษัตริย์แห่งอาณาจักรนครศรีธรรมราช ปัจจุบันจัดเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกประเภท “วรมหาวิหาร” ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองโบราณ มีความเชื่อมากมายที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์แห่งนี้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างเหรียญ โลหะมีรูปพระบรมธาตุเจดีย์หรือที่เกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ ให้ผู้เสื่อมใสศรัทธาได้นำไปบูชาและยังมีประเพณีอื่น ๆ ที่ในการนำเครื่องสักการบูชามาสักการะพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชแห่งนี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2539, หน้า 163)

ความสำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนี้ จุดเด่นอยู่ที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์ใหญ่ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้า อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ซึ่งเดินทางมาเพื่อสักการะองค์พระบรมธาตุเจดีย์อยู่เป็นประจำ บางพวกได้จับก้นผ้าแห้งกันมาเพื่อขึ้นไปหมั้นให้พระบรมธาตุเจดีย์เป็นพุทธานุชาบ้าง บางพวกก็นำเครื่องประดับตกแต่ง เช่น ปิ่นปักผม สร้อย แหวน ตุ้มหู เข็มขัดเงิน นากและทองมาถวายเพื่อเป็นพุทธานุชา หรือบางพวกก็นำต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาถวาย ดังนั้นในปัจจุบันนี้ภายในพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จึงมีสิ่งของมีค่า วัตถุโบราณอยู่มากมาย ดังที่ ปรีชา นุ่นสุข ได้กล่าวไว้ว่า พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมืองที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย เป็นแหล่งรวมความศรัทธาของประชาชน เป็นสถานที่สักการะบูชาของชาวนครศรีธรรมราชและพุทธศาสนิกชนทั่วไปมานานกว่า 1,000 ปี (ปรีชา นุ่นสุข, 2530 : 48)

ชาวบ้านภาคใต้และพุทธศาสนิกชนทั่วไปมีความเชื่อและความศรัทธาต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นอย่างสูง จึงเป็นบ่อเกิดของคติความเชื่อทางพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่นภาคใต้ เกิดความเชื่อที่มีต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ (ปรีชา นุ่นสุข, 2530 : 48) ดังที่ อรุณ รอดประดิษฐ์ ได้กล่าวไว้ว่า บางคนเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์ไม่เงา บางคนเชื่อว่าใครที่แนบหูฟังที่องค์พระบรมธาตุแล้วได้ยินเสียงน้ำไหลจะเป็นผู้มีบุญญาธิการ เป็นต้น ด้วยเหตุที่ประชาชนมีความเชื่อต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นอย่างสูง จึงได้นำของมีค่าต่าง ๆ เพื่อมาเป็นพุทธ

บูชาอย่างมากมาย เช่น หุ้มยอดพระธาตุเจดีย์ด้วยทองคำหนักถึง 962 กิโลกรัม นำดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เครื่องแก้วแหวนเงินทองเป็นต้น (อรุณ รอดประดิษฐ์, 2539 : 41) ซึ่ง สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์หรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการสักการบูชา เรียกตามภาษาถิ่นว่า “บูชาพระธาตุ” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “ซาธาตุ” ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าการบูชาจะเกิดสิริมงคลต่อตนเองและครอบครัวอย่างสูง นอกจากความเชื่อเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ และความเชื่อเกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุเจดีย์แล้ว (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 : 1894-1904) ชาวบ้านยังบนบานกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์อีกด้วย เพราะมีความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์ สามารถที่จะดลบันดาลให้สมปรารถนาในสิ่งที่ตนบนบานเอาไว้ได้ นอกจากพระบรมธาตุเจดีย์จะเป็นบ่อเกิดทางความเชื่อแล้ว ยังเป็นบ่อเกิดทางประเพณีสำคัญ ๆ ของจังหวัดนครศรีธรรมราชอีกด้วย

พระบรมธาตุธรรมหาวิหารจังหวัดนครศรีธรรมราช เมืองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์รวมจิตใจและความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่นับถือพระพุทธศาสนา แต่คติศรัทธาความเชื่อในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ของพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ ยังไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม ไม่เชื่อเรื่องพระเจ้าดลบันดาลแต่เป็นศาสนาที่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม คือเชื่อเรื่องการกระทำ เชื่อเรื่องเหตุและผล แต่พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ยังมุ่งไปในการอ้อนวอนขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ดลบันดาลในสิ่งที่ตนปรารถนา ซึ่งการสักการบูชาเพื่ออ้อนวอนขอนั้นยังไม่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรม แต่เนื่องจากเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของคนโดยทั่วไป คติความเชื่อนี้จึงยังคงมีปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง คติความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยศึกษาผ่านจากเครื่องสักการบูชาที่ประชาชนนำมาถวาย ซึ่งผลของการศึกษาในครั้งนี้จะทำให้ทราบถึงสิ่งที่มีอิทธิพลทางความเชื่อของพุทธศาสนิกชน และรูปแบบพัฒนาการของการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เพื่อนำมาสร้างนวัตกรรมองค์ความรู้ในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ให้สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะพื้นฐานข้อมูลในการนำมาสร้างศูนย์การเรียนรู้องค์พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช อันจะเป็นการถ่ายทอดหลักพุทธธรรมที่ถูกต้องสู่ประชาชนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการในการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์

2.2 เพื่อศึกษาคติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชโดยศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชา

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในลักษณะกรณีศึกษาตีความความเชื่อของประชาชนในการสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ศึกษาจากเครื่องสักการบูชา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการเก็บข้อมูลภาคสนามคือสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 คน คือ นักปราชญ์ท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไป นักวิชาการที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายคฤหัสถ์และฝ่ายบรรพชิต และการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) 3 กลุ่ม ซึ่งลำดับขั้นตอนในการวิจัยมีดังนี้

4. สรุปผลการวิจัย

1. **คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา** คือ คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาซึ่งผลจากการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนิกชนได้บูรณาการความเชื่อในพระพุทธศาสนาให้เข้ากับระบบความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น ซึ่งคิดดังกล่าวสามารถย้อนหลังไปได้ไกลถึงอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งมีอายุประมาณ 4,500 – 3,500 ปีมาแล้ว ซึ่งคติบางส่วนมีการสืบเนื่องมาจากคติประเพณีในศาสนาพราหมณ์และคติชาวบ้านในคัมภีร์พระเวท โดยคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนามีความคิดรวบยอดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฏจักรชีวิต

2. **รูปแบบของการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนา**คือ 1) การบูชาด้วยข้าวสัตถุณงสัตถุก่อน คือ ขนมหวานที่ผสมด้วยน้ำผึ้งและน้ำอ้อย จากพราหมณ์พ่อค้า 2 คน คือ ตปุสสะ และภัลลิกะ ซึ่งพ่อค้า 2 คนนี้ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกผู้นับถือรัตนะ 2 เป็นคู่แรกในโลก ซึ่งจากการบูชาของพราหมณ์สองท่านนี้ ได้แสดงถึงพัฒนาการของการบูชาว่า ประเพณีการสักการบูชาผู้ที่มีคุณความดีหรือศักดิ์สิทธิ์นั้นมีมาแล้วก่อนพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น นางวิสาขา นำข้าวมธุปายาสไปถวายพระพุทธเจ้าก่อนที่จะได้ตรัสรู้ด้วยความประสงค์ที่จะบูชาเทวดา เป็นต้น 2) การบูชาด้วยการถวายที่ดินหรือสร้างอารามเป็นพุทธบูชา เช่น พระเจ้าพิมพิสาร ได้ถวายสวนไผ่ถวายเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา คือ วัดเวฬุวัน ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี ได้ซื้อที่ดินจากเจ้าเขตด้วยการนำเงินไปปูเต็มพื้นที่ เพื่อสร้างวัดพระเชตะวัน กรณีนางคณิกาชื่อว่าอมรปาลี ได้ถวายสวนของตนที่เมืองไพศาลี นางวิสาขาได้ถวายที่ดินสร้างวัดบุพพาราม หมอชีวกโกมารภัจ ได้ถวายสวนมะม่วงของตนเป็นวัดในพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เป็นต้น 3) การบูชาด้วยการรำยรำ ขับร้อง ถวายพวงมาลัย และถวายของหอม ในกรณีนี้ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน 4) การบูชาด้วยการสร้างสถูปเจดีย์ หลังจากมีการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระบรมศาสดาแล้วก็ได้มีการสร้างสถูปเพื่อใช้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเพื่อไว้สำหรับสักการบูชา และต่อมาก็มีการสร้างสถูปด้วยรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเนินดิน ภูเขาธรรมชาติที่เรียกว่าเจดีย์สถาน เป็นต้น จนพัฒนาการมาเป็นเจดีย์รูปทรงต่าง ๆ ดังยังคงมีปรากฏให้เห็นถึงในสมัยปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะใน

รัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชทรงโปรดให้สร้างสถูปเพื่อกระทำการสักการบูชาพระพุทธองค์ในหลายแห่ง เช่น ที่โพธิ์ยาสถานที่ตรัสรู้ ที่สารนาถสถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา ที่กุสินครสถานที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูป เป็นต้น 5) การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในยุคต้น ๆ การสร้างสิ่งสักการะเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้าจะไม่ทำเป็นรูปมนุษย์ แต่จะทำเป็นบัลลังก์วางเปล้าหรือรอยพระพุทธรูปคู้หนึ่งหรือวงล้อวงหนึ่ง หรือดอกบัวดอกหนึ่งวางบนแท่นบูชา แต่ต่อมาเกิดมีการบูชาพระพุทธเจ้าในรูปของมนุษย์หรือพระพุทธรูปราว ๆ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 7

สัญลักษณ์รูปรอยพระพุทธรูป เป็นเครื่องระลึกถึงการที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จพระดำเนินไปท่ามกลางประชาชน หรือเป็นเครื่องหมายว่าแม้พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วแต่ยังคงมีรอยทางเดินไว้ให้ 6) การสักการบูชาด้วยการกระทำประทักษิณหรือการเดินทางเวียนขวาสิ่งใดที่เคารพบูชา เช่น ต้นโพธิ์ หรือเจดีย์สถาน ครบ 3 รอบ ความจริงการเดินทางเวียนขวานั้น มีทั้งการเวียนขวาซึ่งเรียกว่า ทักษิณาวรรต หรือ ประทักษิณ และการเวียนซ้ายซึ่งเรียกว่า อุตราวรรต แต่เป็นคติความเชื่อแต่โบราณว่าขวาเป็นมงคล ซ้ายเป็นอวมงคล ดังนั้นจึงนิยมเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ต้องเวียนเทียนด้านขวาก็เพราะทิศเบื้องขวาคือทิศ ครูบาอาจารย์ การเวียนขวาก็เพื่อแสดงออกว่าได้ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก ยอมรับพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นครูของตน เพราะการเวียนขวาก็ถือว่าเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความเคารพต่อบุคคลสิ่งหรือสถานที่นั้น ๆ อย่างสูงสุด 7) การสักการบูชาด้วยการพนมมือไหว้ หมอบกราบ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งนั้น ๆ อย่างสูง เช่น ยกมือทั้งสองขึ้นประนมมือระหว่างอก และน้อมศีรษะลงเล็กน้อยเพื่อแสดงความเคารพต่อบุคคลหรือสถานที่ที่ควรเคารพ หรือการหมอบกราบเคารพต่อพระสถูปเจดีย์ เป็นต้น เพื่อแสดงถึงความเคารพต่อสถานที่นั้น ๆ อย่างสูง 8) การสักการบูชาด้วยการทำนุบำรุงด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น บริจาคทรัพย์สร้างวัด ซ้อมที่ดินถวายพระพุทธศาสนา หรือการบูชาด้วยการบริจาคตริพย์เพื่อบูรณะซ่อมแซมสถูปเจดีย์ การทำนุบำรุงพระอาราม การช่วยร่างกายด้วยการทำความสะอาด หรือช่วยเหลือกิจกรรมต่างของทางวัดถือเป็นการสักการบูชาด้วยด้วยการปฏิบัติ

3. พัฒนาการของการกระทำสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา ได้สะท้อนให้เห็นว่าคติในการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนาได้มีการสืบเนื่องมาตั้งแต่ในช่วงที่พระพุทธองค์ยังทรงดำรงชนม์ชีพอยู่แล้วได้มีการสืบเนื่องมาโดยลำดับตลอดช่วงระยะเวลาแห่งการแบ่งบานขึ้นของพุทธศาสนา ได้ส่งผลให้คติดังกล่าวได้พัฒนา ขึ้นโดยลำดับเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของการกระทำสักการบูชา ซึ่งมีรูปแบบหลายรูปแบบที่มีความเหมาะสมสำหรับการกระทำสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ละประเภทหรือ แต่ละรายการ แต่มีบางรูปแบบที่สามารถใช้ได้โดยทั่วไป โดยเฉพาะการกระทำสักการบูชาโดยการ ประนมมือหรือการไหว้ การกราบ และการถวายดอกไม้เป็นเครื่องสักการบูชา

4. กำเนิดและพัฒนาการของคติการบูชาสฤปในพระพุทธศาสนา ซึ่งโบราณสถานที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในพุทธศาสนาอีกสิ่งหนึ่ง คือ สฤป เป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนาที่มีการสืบสมภูฐานมาจากจุดกำเนิดที่เป็นสถานที่สำหรับฝังศพ สฤปสร้างขึ้นเหนือกองเถ้าถ่านที่เกิดจากการเผาศพของบุคคลที่สำคัญ ต่อมาสฤปได้กลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากการศึกษาประติมากรรมรุ่นต้นของพุทธศาสนา ซึ่งแสดงเป็นรูปมนุษย์และอมมนุษย์ในสรวงสวรรค์ ได้รวมอยู่โดยรอบต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ต้นหนึ่งหรือสฤปองค์หนึ่ง โดยทั้งหมดได้ยกมือขึ้นในท่าประนมมือทั้งสองขึ้นมาทางด้านหน้าตามประเพณีนิยมของชาวอินเดีย ทั้งหมดจะวางดอกไม้หรือพวงมาลัยที่ทำด้วยดอกไม้ นานาชนิดหรือแขวนไว้บนต้นไม้ ความศรัทธาอันแรงกล้า ในศาสนาที่เคลื่อนไหวอย่างล้าลึกในจิตสำนึกตามประเพณีและจิตวิญญาณของชาวอินเดีย

5. รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์คือ 1) การสร้างสฤปพระบรมธาตุเจดีย์เป็นการทำสักการบูชารูปแบบหนึ่งที่มีต่อการบูชาพระบรมสารีริกธาตุภายในพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชล้อมแม่ขันทั้งสี่มุมแล้วก่อเป็น ”ตึก ” ร่ายเวทมนต์ตั้งภาพยนตร์ภายในแม่ขันมีสำเภาทองลอยอยู่ เหนือน้ำพิชของพญานาค ทำพิธีสมโภชพระบรมสารีริกธาตุแล้วนำแม่ขันลงไปลอยในสระอัญเชิญผอบทองที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุลงไปวางไว้ในสำเภาทองที่อยู่ภายในแม่ขัน นำพานดอกไม้และเครื่องบูชา นานาชนิดลงไปวาง ห้ามคุมทองคำทั้งสี่ไปวางที่บนข้างแม่ขันทั้งสี่มุม เข้าากภาษา ผูกภาพยนตร์ดังที่เคยปฏิบัติกันมาเป็นยักษ์ คน ครุฑ นาค สิงห์ โค และช้าง ธนเสร็จพิธีแล้วให้ วัตออกไปข้างละ 8 วา ขดให้ลึกสี่วาครึ่ง ปีกหินขนาดยาว 6 วา ทั้ง 8 ด้าน เรียบอัฐสูง 4 วา จนมาถึง สระ มีหินแก้วแผ่นใช้ทั้ง 8 ด้าน แล้วก่อขึ้นไปตามรูปแบบของสฤป มีการฝังสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ตลอดทั้งองค์ 2) การถวายดอกไม้ธูปเทียนเป็น เครื่องสักการบูชาในบริเวณสฤปพระบรมธาตุเจดีย์หรือบนแท่นวางเครื่อง สักการบูชาสฤปที่วางอยู่ทางด้านหน้าของสฤป ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองแก้ว แหวน เงิน ทองและแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์ พระพุทธรูป เครื่องรางของขลังและ วัตถุอื่น ๆ ตลอดถึงดอกไม้ธูปเทียน การกระทำประทักษิณหรือการเดินเวียนรอบสฤปโดยการเวียนขวา ซึ่งทำให้เกิดพัฒนาการกลายเป็น ประเพณีตักบาตรธูปเทียนซึ่งเป็น ประเพณีที่คู่มากับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร แม้ว่ารูปแบบจะแตกต่างออกไปจากประเพณีดั้งเดิมบ้างก็ตามประเพณีตักบาตรธูปเทียนเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนา 3) การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระภฏด้วยการกระทำประทักษิณหรือการเดินเวียนรอบสฤปพระบรมธาตุเจดีย์ ในทิศที่เป็นมงคลซึ่งพัฒนาการกลายเป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ ตามตำนานที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่า การแห่ผ้าขึ้นธาตุกระทำในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุประจำปี แต่ไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัดว่ากระทำในวันใด อาจเปลี่ยนแปลงกำหนดวันไปตามความเหมาะสมทุก ๆ ปีก็เป็นได้ ตามปกติแล้วพระยานครและทายาทเป็นผู้กระทำประเพณีนี้เป็นประจำทุกปี โดยการจัดพิธีแห่ผ้าพระภฏพร้อมด้วยอาหารหวานคาว เครื่องอุปโภคและบริโภคที่จำเป็นๆ ไปถวายพระสงฆ์ในวัดพระมหาธาตุ

รวมหาวิหาร 4) การยกมือทั้งสองข้างประนมหวางอกหรือการให้การไหว้ด้วยการสวดมนต์ หรือด้านหนึ่งด้านใดขออบสถูปซึ่งพัฒนาการไปเป็นประเพณีสวดด้าน เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นมาจากผู้คนที่มีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์และพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซึ่งได้เดินทางมานมัสการพระบรมธาตุเจดีย์และร่วมพิธีทำบุญทางพระพุทธศาสนาในวันฉัตรมาสวณะหรือวันพระขึ้นแรม 8 ค่ำ 14 ค่ำ หรือ 15 ค่ำ โดยที่พุทธศาสนิกชนได้ไปร่วมชุมนุมกันที่บริเวณลานด้านใดด้านหนึ่งของระเบียงวิหารคดและวิหารทับเกษตรรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์เพื่อรอฟังพระธรรมเทศนา ในขณะที่รอฟังการแสดงพระธรรมเทศนาอยู่นั้นผู้คนมักจะนั่งพูดคุยกันเรื่องราวต่าง ๆ และเห็นว่าเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ทุกคน จึงได้จัดหาหนังสือบูดหรือสมุดข่อยที่จารด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับชาดกทางพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์มาอ่านหรือสวดให้ผู้ที่มาชุมนุมฟัง จึงทำให้เกิดประเพณีสวดหนังสือขึ้น แต่เนื่องจากสถานที่สวดหนังสือเป็นบริเวณลานด้านใดด้านหนึ่งของระเบียงวิหารคดและวิหารทับเกษตรหรือด้านรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เรียกว่า “สวดด้าน”

6. คติการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์องค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งของชาวนครศรีธรรมราชเพราะเชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า จึงเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างสูง และเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้ผู้กราบไหว้ประสพกับสิ่งที่ตนปรารถนาได้ทุกอย่างจึงทำให้เกิดการนำสิ่งของมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ และบูชาพระบรมสารีริกธาตุจนเกิดเป็นความเชื่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ขึ้นมากมายการมาบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งหมายถึงการบูชาพระบรมสารีริกธาตุหรือองค์พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับการนำสิ่งของไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ชาวบ้านโดยทั่วไปเชื่อว่า การนำสิ่งของไปบูชาองค์พระบรมธาตุจะเกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวและยังเชื่ออีกว่าผลบุญอันนี้จะ เป็นปัจจัยดลบันดาลให้ได้เกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรหรืออาจเป็นปัจจัยนำไปสู่นิพพาน

7. คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชศึกษาผ่านเครื่องสักการบูชา คือ 1) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระภฏคนส่วนใหญ่ที่มาเชื่อว่าเป็นการบูชาพระบรมธาตุเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิต่อพระบรมศาสดาสัมมาสัมมาพุทธเจ้าแล้วเป็นสิริมงคลกับครอบครัวและตนเอง ได้ร่วมกันสร้างความสามัคคีระหว่างหมู่คณะ และเป็น การส่งเสริมให้ลูกหลานทำกิจกรรมร่วมกันในวันแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์ จะได้ปลูกฝังจิตสำนึกและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่นหลังให้เห็นคุณค่าของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเจดีย์ของนครศรีธรรมราช และพุทธศาสนิกชนต่างเมืองเข้าด้วยกันหล่อหลอมความเป็นปึกแผ่นที่มั่นคงสืบมาช้านาน การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระภฏ กลายเป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ 2) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทองแด่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นประเพณีที่มี มาเป็น เวลาช้านานที่มาจากพุทธศาสนิกชนทั่วทุกสารทิศ ซึ่งเป็นผลมาจากความเคารพศรัทธาอย่าง แนบแน่นลึกซึ้งของพุทธศาสนิกชน ที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชและยังคงมีการถวาย ดอกไม้

เงินดอกไม้ทองจนถึงยุคปัจจุบัน หากทำให้ประเพณีการถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองเปลี่ยนไปบ้าง การถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทองแต่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชจึงมีจำนวน ลดน้อยลงและมีรูปแบบที่เรียบง่ายใช้วัสดุที่มีค่า มีราคาน้อยลง ตามสภาพสังคมปัจจุบันที่เป็นอยู่

3) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วย แก้ว แหวน เงิน ทอง และแผ่นทองคำเปลวปิดองค์พระเจดีย์ ความเชื่อว่าผู้ที่นำเอาสิ่งของมีค่า เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น มาถวายเพื่อประดับตกแต่งปลียอดองค์เจดีย์ เพราะเชื่อว่าสิ่งของเหล่านี้เป็นของมีค่า สมควรอยู่คู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์บ้านคูเมือง มีอิทธิพลต่อจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งมวล เพื่อผู้ที่มาสักการบูชาเห็นแล้วเกิดความประทับใจ มักเป็นสิ่งของมีค่าที่นิยมประดับร่างกาย เช่น แก้ว แหวน เงิน ทอง กำไล เป็นต้น เพราะเชื่อกันว่าเป็นการทำบุญที่มุ่งเป็นพุทธบูชา เป็นสิริมงคลมิได้เป็นไปในทางไสยศาสตร์แต่เป็นทางหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคือหลักอุดมการณ์ทางพระพุทธานุภาพเป็นที่สุดของความปรารถนาคือพระนิพพาน

4) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยพระพุทธรูปเครื่องรางของขลัง และวัตถุอื่น ๆ การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชกับ ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อนั้น ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของท้องถิ่นอย่างเหนียวแน่น การเอาเครื่องมือเครื่องใช้ไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ เช่น ถ้วยโอโอขาม ตะบันไฟ เครื่องประดับ เครื่องเขียน ตำรายา คัมภีร์ แสดงถึงความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นบันดาลให้อยู่ดี กินดี มีสุขภาพอนามัย มีปัญญา และพระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง และด้วยวัตถุอื่น ๆ ถือเป็นบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นองค์แทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและจะได้อยู่กับพระพุทธรูปเจ้ามากยิ่งขึ้น

5) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยถวายเป็นอन्नบริสุทธิต่าง ๆ ถวายรูปเครื่องหอมต่าง ๆ พุทธศาสนิกชนทั่วภาคใต้ถือกันว่าพระบรมธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นปูชนียสถานที่สำคัญที่สุด การบูชาด้วยด้วยรูปเทียนดอกไม้เป็นกิจเบื้องต้นเป็นการความพร้อมของกาย วาจา ใจ เพื่อไปสู่การปฏิบัติบูชา อามิสบูชาเปรียบเหมือนเปลือกต้นไม้นี้แต่ก็เป็นสิ่งสำคัญการปฏิบัติธรรมบูชาเปรียบเหมือนแก่นของต้นไม้นี้ ทั้งอามิสบูชาและปฏิบัติธรรมบูชาต้องอาศัยซึ่งกันและกันพระพุทธรูปจะมั่นคงอยู่ได้แต่การบูชาด้วยอามิสบูชานั้นต้องทำด้วยพอดีและเหมาะสมและต้องเป็นไปด้วยเหตุและผล

6) คติความเชื่อของการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยการประพุดิปฏิบัติและการแสดงและปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ สำหรับปฏิบัติบูชาโดยการสละแรงงานอุทิศ คือ การสละแรงงานเพื่อการบำรุงรักษาหรือร่วมกันสละแรงงานปฏิสังขรณ์หรือบูรณะ หรือถวายฝีมือในด้านที่ตนมีความสามารถพิเศษเป็นเครื่องบูชา โดยผู้รู้ในท้องถิ่น ได้กล่าวไว้ว่า การสละแรงงานเพื่อการบำรุงรักษาหรือร่วมกันสละแรงงานปฏิสังขรณ์ด้วยการถวายฝีมือที่มีความสามารถด้วยการซ่อมปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์และสิ่งก่อสร้างบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อถวายแรงงานเป็นพุทธบูชา ถือเป็นพุทธบูชาด้วยการแรงงาน ซึ่งมี

ความเชื่อว่าเป็นสิริมงคลเพราะว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า จะทำให้ตนเองและครอบครัวมีความมั่นคงในอาชีพการงาน และอยู่ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง

ประมวลได้ว่า อุบายขยายฐานความเชื่อความศรัทธาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชสู่มหาชนวิธีหนึ่งคือ การเชื่อมโยงกับปูชนียสถานหรือสถานที่สำคัญที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ให้เป็นหนึ่งเครือข่ายของความศรัทธาที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์ โดยสร้างเป็นตำนาน นับว่าเป็นอุบายที่จะขยายศรัทธาสู่มหาชน สู่พื้นที่เป็นเครือข่าย เป็นการขยายอาณานิคมความศรัทธาเชื่อถือ ชาวนครศรีธรรมราชได้สร้างประเพณีเพื่อเสริมย้ำความศรัทธาต่อพระบรมธาตุเจดีย์หลายประเพณี เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ ประเพณีตักบาตรรูปเทียนประเพณีสวดด้านอันเป็นประเพณีที่เก่าแก่ควบคู่มาที่วัดพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นอุบายการเชื่อมโยงศรัทธาที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์กับการอนุรักษ์วรรณกรรมท้องถิ่น และการอบรมสั่งสอนพระธรรมพุทธศาสนิกชน

5. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1) จากการวิจัย พบว่า คติการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาผลจากการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนิกชนได้บูรณาการความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนาให้เข้ากับระบบความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นโดยคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนามีความคิดรวบยอดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฏจักรชีวิต ในรูปของการเวียนว่ายตายเกิด ประติมากรรมยุคแรกของพุทธศาสนาได้แสดงถึงพัฒนาการของการบูชาภายหลังจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าแล้ว มีการสร้างสถูปสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ สถูปจึงกลายเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น ทุกภาคส่วนควรจะให้การสนับสนุน ทอดเป็นบทเรียนรู้โดยผลิตเป็นสื่อนวัตกรรมเพื่อให้เด็กเรียนศึกษานักศึกษาและบุคคลทั่วไปได้เรียนรู้ผ่านคติบูชาพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อบุคคลทั่วไปและเยาวชนได้ศึกษาเรียนรู้

1.2) จากการวิจัยพบว่า รูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการบูชาในพุทธศาสนาด้วยข้าวสัจตถุสงฆ์สถุก่อน คือ ขนมหวานที่ผสมด้วยน้ำผึ้งและน้ำอ้อย การบูชาด้วยการถวายที่ดินหรือสร้างอารามเป็นพุทธบูชา การบูชาด้วยการรำรำ ขับร้อง ถวายพวงมาลัยและถวายของหอม ในกรณีนี้ปรากฏอยู่ในเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว การบูชาด้วยการสร้างสถูปเจดีย์ หลังจากมีการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระบรมศาสดาแล้ว ก็ได้มีการสร้างสถูปเพื่อใช้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเพื่อไว้สำหรับสักการบูชาการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในยุคต้น ๆ เพราะฉะนั้นทุกภาคส่วนควรที่จะทอดบทเรียนรู้จากการคติบูชาด้วยสิ่งของต่าง ๆ ความเชื่อของตนด้วยนำไปประยุกต์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติให้เกิดผลแก่ตัวเองและสังคม

1.3) การทำนุบำรุงพระอาราม ส่วนรูปแบบและพัฒนาการของการกระทำสักการบูชา พระบรมธาตุเจดีย์การสร้างสถูปพระบรมธาตุเจดีย์เป็นการทำสักการบูชารูปแบบหนึ่งที่มีต่อพระบูชา พระบรมสารีริกธาตุภายในพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชล้อมแม่ขึ้นทั้งสี่มุม การถวายดอกไม้ธูปเทียนเป็น เครื่องสักการบูชาพัฒนาการกลายเป็นประเพณีตักบาตรธูปเทียนซึ่งเป็นประเพณีที่คู่มาที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร การบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพระภฏด้วยการกระทำประทักษิณ พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งพัฒนาการกลายเป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ การยกมือทั้งสองข้าง ประนมทรวงอกหรือการให้การไหว้ด้วยการสวดมนต์ หรือด้านหนึ่งด้านใดขอสถูปซึ่งพัฒนาการไป เป็นประเพณีสวดด้านเพราะ ฉะนั้น ทุกภาคส่วนควรจะให้การสนับสนุนทอดเป็นบทเรียนรู้โดยผลิต เป็นนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดอย่างจริงจังประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ ประเพณีตักบาตรดอกไม้ธูปเทียนและประเพณีสวดด้าน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

2.1) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณค่าคติการบูชาสักการะและความเชื่อเกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารให้ครบทุกมิติและลุ่มลึกต่อไป

2.2) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคติการบูชาที่ความที่มีสัมพันธ์กับชุมชนและเมืองต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

2.3) ควรมีการศึกษาวิจัยพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับความเชื่อกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช

6. บรรณานุกรม

ปรีชา นุ่นสุข และวิรัตน์ ธีระกุล.(2531). “พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชกับศิลปวัฒนธรรมและสังคมนครศรีธรรมราช” รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 4 ศิลปวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช.

กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลปการพิมพ์.

ปรีชา นุ่นสุข. (2529).“พระบรมธาตุเจดีย์กับศิลปวัฒนธรรมและสังคมนครศรีธรรมราช”ใน เดือนสิบ 29. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์,

ศรีศักร วัลลิโภดม.(2543). ความหมายของพระบรมธาตุในอายุธรรมสยามประเทศ.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ.(2543).มองอนาคต บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย.พิมพ์ ครั้งที่ 5.กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์.(2529) “ความเชื่อเกี่ยวกับจริยวัตรของชาวใต้.” ในสารานุกรมวัฒนธรรม

ภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 2. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
.....(2529). “ความเชื่อของชาวใต้”. ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529.

กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ.

7. คำขอบคุณ

บทความวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดีด้วยความเมตตากรุณาอิงจากการช่วยเหลือแนะนำและให้คำปรึกษาอย่างดียิ่งจากที่ปรึกษางานวิจัยได้แก่ 1. สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยที่สนับสนุนทุนการวิจัย 2. พระเทพวินยาภรณ์, พระศรีธรรมประสาธน์, ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว, รองศาสตราจารย์ เปรมชญา ชนะวงศ์, รองศาสตราจารย์ ดร. สืบพงษ์ ธรรมชาติ, รองศาสตราจารย์ ดร.รงค์ บุญสวยขวัญ, รองศาสตราจารย์ ดร.กันตภณ หนูทองแก้ว และรองศาสตราจารย์ ดร. เดชชาติ ตรีทรัพย์ ที่ได้กรุณาแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี 3. พระครูสิริธรรมภริต, (ผศ.ดร.) พระครูวรวิริยคุณ พระปลัดบุญฤทธิ์ ชูเลื่อน พระเทียนชัย สังข์สุวรรณ คุณพงษ์ศักดิ์ สุขแก้ว คุณกัญญาวีร์ ละอองแก้ว คุณทวีศักดิ์ จันทร์ประดิษฐ์ คุณจิรพัฒน์ เผื่อแก้ว คุณจิตรา อุณจะนำ (ศรีสงคราม) และคุณสุธิดา สุ่มงคล และ ดร.ทิพมาศ เสวตวรโชติ ที่ปรึกษาการเขียนงานวิจัยที่ได้กรุณาเสียสละเวลา คอยให้คำแนะนำและกระตุ้นเตือนให้ข้อคิดตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเมตตาอย่างดียิ่ง จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี